

**O'QUVCHI SHAXSINI TARBIYALASHDA MILLIY XALQ
O'YINLARI PEDAGOGIK MUAMMO SIFATIDA**
(DTS talablari asosida)

Odilov A. (SamDU)
Isomitdinov U. (SamDUmagistrant)

Ushbu maqolada boshlang'ich ta'limda o'quvchilarini xalq pedagogikasining durdonalari, hikmatlari, xalq og'zaki ijodining eng yaxshi namunalari: ertak, maqollar, topishmoqlar, qo'shiqlar, termalar, o'zbek xalq o'yinlari, laparlardan foydalanib o'qitish samaradorligi haqida fikr yuritilgan.

O'zbekiston Respublikasi mustaqil davlat sifatida rivojlanish va taraqqiyot yo'liga chiqdi. O'zbekiston kelajagi hozirgi yosh avlodni qanday tarbiyalashga ko'p jihatdan bog'liq. Respublikamizda boshlang'ich ta'lim, umumiy o'rta ta'lim maktablarining birinchi bosqichi I-IV sinflar shaklida tashkil etiladi. Boshlang'ich ta'limning maqsadi har bir bolada mavjud bo'lgan iqtidorlik, layoqat va qobiliyatlarni, sezgirlik va qiziqishlarni erkin rivojlantirish, ijobiy xulqiy dunyoqarash, qabul qilish kabi sifatlarni, milliy va fuqarolik burchi va his-tuyg'usini o'stirishdan iborat. Boshlang'ich ta'limning vazifalaridan biri bola faoliyatini uyushtirishda o'qituvchining pedagogik mahorati, ilmiy-metodik layoqati, har tomonlama yetukligi, yuksak axloqiyliigi, bolalarning esa yoshi, kuchi, ehtiyoji, tayyorligi, imkoniyati va muhiti kabi hayotiy omillar hal qiluvchi ahamiyatga ega. Bolaning toliqishi va zo'riqishiga yo'l qo'ymaydigan usullarni topish, mashg'ulotlar mazmuniga o'yin vositalarini kengroq singdirish, har bir saboq bolalarning sog'ligini, ruxiy, ma'naviy va jismoniy tomondan muhofaza etish uchun xizmat qilishga erishish zarurligi, boshlang'ich ta'lim yosh avlodning go'zal, odobli, sezgir, ziyrak, zukko, farosatli, ongli va intizomli, yuksak madaniyatli, milliy g'urur egasi qilib tarbiyalash, ularda vatanparvarlik, baynalminallik, fuqarolik burchini his etishdek zarur sifatlarni o'stirish lozimligi haqida fikr yuritilgan.

Boshlang'ich ta'limda Davlat standarti talabi asosida darsliklar hajmini ixchamlab, zarur bo'lsa qismlarga bo'lib, rangdor rasmi, bolalarbop qilib chop etish, nazariy asoslangan matnlar, o'yinlar vositalari bilan bog'lanishi, didaktik talablarni o'zida aks ettirgan bo'lishi lozim. Unda xalq pedagogikasining durdonalari, hikmatlari, xalq og'zaki ijodining eng yaxshi namunalari: ertak, maqollar, topishmoqlar, qo'shiqlar, termalar, o'zbek xalq o'yinlari, laparlar o'rin olmog'i kerak.

Boshlang'ich sinf o'quvchilari asosan tasavvur qilishi orqali fikr yuritadilar. Shuning uchun ham ular ko'pincha o'ynash, jismoniy harakat qilishga intiladilar. Shu sababli yangi dastur asosida o'tkaziladigan darslarimizda o'yin mashg'ulotlari tez-tez o'tkazilib turadi. Chunki, yosh bolaga berilayotgan bilimni o'yinlar orqali singdirsak, ular uchun quruq qoida yodlash va uzluksiz mashq ishlataverishdan qiziqroq tuyuladi. Bunda to'g'ri tanlangan tashkiliy o'yinlar darsda har bir o'quvchining har tomonlama imkoniyatlarini beradi, madaniy hordik chiqaradi.

O'yin bola hayotida muhim o'rin tutadi. Men o'rta umumta'lim maktabida pedagogik amaliyot davrida shuni guvohi bo'ldimki, o'yin orqali bolalar tevarak-atrof, turli predmetlar haqida bilimga ega bo'ladilar. Shu tufayli ta'lim jarayonini o'yin shaklidan foydalangan holda tashkil etish ko'zlangan maqsadlarga erishish imkoniyatini beradi.

O'yin tarbiyaviy ahamiyatga ham ega, chunki bu jarayondagi o'quvchilar o'zaro munosabatga kirishadilar, natijada ularning xulq-atvori, muomila madaniyatida ijobiy sifatlar shakllanadi va tarkib topadi.

O'yin. Bu tushuncha ostida olam jahon ma'no bor. U bolalarning doimiy yo'ldoshi, quvnoqlik, xushchaqchqlik kabi ijobiy his-tuyg'ularining bitmas-tuganmas manbaidir.

Lekin, o'yin bolalar uchun faqat ermak deb qaralmasligi kerak. Bolalar hayotida o'yinning vazifasi bir muncha kengdir. Ota-bobolarimiz, buyuk allomalar va mashhur pedagoglar bolalar o'yiniga yosh avlod ta'lim-tarbiyasida juda muhim rol o'yinovchi vosita deb qaraganlar.

Inson bolasi har qanday yaxshi rivojlangan hayvon bolasidan shu bilan fark qiladiki, u juda yoshlikdan boshlab atrofga diqqat bilan nazar tashlaydi, ranglar jilosini ko'radi, tovushlar simfoniyasini tinglaydi. U atrofdagi narsalarning xilma-xilligidan hayratlanadi, ular haqida o'ylaydi, kattalarga savollar bilan murojaat etadi yoki o'sha savolga o'zi javob izlaydi.

Bolaning quvnoq, xushchaqchaq yashashi va mazmunli hayot kechirishi uchun nima kerak? Qanday qilsa boladagi turli-tuman his-tuyg'ularni barvaqt o'yg'otish, fikrining rivojlanishiga turtki berish, nutqini o'stirish, savodxonligini oshirish, uning borligini yoqimli, jozibali va mazmunli qilish mumkin? Javob bitta: ***O'YIN!***

Mustaqil O'zbekistonimizning istiqloli tufayli, boshqa sohalarda bo'lganidek, boshlang'ich ta'lim sohasida ham katta o'zgarishlar yuz bermoqda. Buni biz boshlang'ich sinflar faoliyatiga milliy urf-odatlar, an'analarning dadil kirib kelayotgani, barcha darslarning davlat tilida o'tilayotgani kabi misollarda ko'rishimiz mumkin. Eng quvonchlisi o'zbek xalq milliy o'yinlarining maktab dasturlaridan keng o'rin olishidir.

Xalq o'yinlari xalq ijodining o'ziga xos turi bo'lib, ko'p asrlik tarixga ega. Har bir xalqning o'z milliy o'yinlari mavjud. Ular o'sha xalqning madaniyati, urf-odatlari, ijodi, mehnat faoliyati asosida vujudga keladi. Shuningdek, o'zbek xalq milliy o'yinlari xalqimizning buyuk merosi sifatida qadim zamondan bugungi kungacha saklanib va sayqallanib kelmokda.

Ma'lumki, qadimda o'zbek xalq o'yinlari katta sayillarda, ommaviy tamoillarda keng qo'llanilgan. O'zbek xalq milliy o'yinlarining tuzilishi, mazmuni turlicha bo'lib, ular xalqimizning moddiy, maishiy va ma'naviy tarixini o'rgatishda muhim manbaalardan biri hisoblanadi.

Bobokalonlarimiz Maxmud Qoshg'ariy, Abu Rayxon Beruniy, Abu Ali ibn Sino asarlarida ham bolalar ijodkorligi, folklor o'yinlariga taalluqli ma'lumotlar juda ko'p uchraydi. Jumladan, «Devonu-lug'atit turk» kitobida o'yinlarning tur va yo'nalishlari haqida qiziqarli ma'lumotlar keltirilgan.

O'zbek pedagogikasi tarixi ravnaqiga katta ulush qo'shgan iste'dodli murabbiy, shoir, zabardast olim va mohir tarjimon Muhammad Rizo Ogahiy (1809-1870) «Ta'vizul-oshiqin» devonida o'zbek milliy o'yinlari: chavandoz, ot ustida kurash tushish, ot ustida qilichbozlik, chavgon, yogoch ot, chillak, sopkon, kamondan otish bo'yicha merganlik, shatranj, karda, dorboz, poyga, varrak, yog'och xukka, mas'harabozlik, tosh ko'tarish, pichoq o'yini, oshiq o'yini, to'p o'yini va boshqalar to'g'risida ma'lumotlar berib, bu o'yinlarning qoidalarini birma-bir izohlaydi. Ogahiy «Kurash» she'rida xalq milliy sport o'yinlaridan bo'lgan kurashni juda yaxshi bayon etadi.

*Biri – biriga zo'r izxor aylab,
Yikorga ne allakim bor aylab.
Buyun olib bariga ko'rguzib sho'r
Biri changak solib, izxor etib zo'r,
Madad chun biriga tam' yeturdi,
Ko'tarib birni andok yerga urdi.*

Ogaxiy fikricha, kurash bilan shug'ullanish bolalarni qat'iy intizomga odatlantiradi, u kuchiga ishonch hosil qilish bilan birga, ularning jismoniy va aqliy kamolotiga ijobiy ta'sir qiladi. U «Poyga ta'rifida» asarida poygaga tibbiy va jismoniy tarbiya nuqtai-nazaridan baho beradi. «Otda yelish bolaligida gavdasini tutolmaslikka muhtalo bo'lgan kishilarni aqlining susayishidan, yurak xurujlaridan xalos etadi va jismonan baquvvat qiladi, uni orzu-umid bilan yashashga, intilishga undaydi», - deydi.

Bolalar o'yinining yana bir foydalisi chavgon o'yini bo'lib, u bolalarni jangga o'rgatib, toblab, chiniktirib, jismoniy kuch-kuvvatini oshirib boradi. Bu haqda u shunday yozadi:

*Chikib maydon aro to kuyu-chavgon o'yinni ko'ring,
Agar mushkul desang mushkul, va gar oson desang oson ...*

So'z va qo'shiqli o'yinlar esa bolalarning nutkini o'stirish bilan birgalikda, ularni chechanlikka o'rgatadigan tarbiya vositasi ekanligini tushuntiradi.

Shu tarzda Ogaxiy o'zbek milliy o'yinlari bolalarni ziyraklikka o'rgatishda, jismonan bakuvvat bo'lib o'sishda muhim tarbiya vositasi ekanini yorqin ifodalab bergan. Xullas, qadimda milliy o'yinlarimiz buyuk allomalarimiz va mutaxassislarimizning asarlari orqali bizga ham yetib keldi.

Mustaqil o'lka yoshlarining har tomonlama kamol topgan shaxs qilib tarbiyalashda jismoniy tarbiyaning, kolaversa, milliy jismoniy tarbiya usullarining ahmiyati juda katta. O'lkamiz tarixiga nazar tashlasak, qadim zamonlarda milliy sport, harakatli o'yin va ko'ngil ochishlardan ota-bobolarimiz, ona-momolarimiz bayramlarda, sayillarda keng foydalanishgan. Navro'z, hosil bayramlari, Ramazon hayiti, Kurbon xayit va boshqa bayramlarda ulok chopish, kurash, ko'pkari kabi xilma-xil o'yinlar, ko'ngil ochishlar o'tkazilgan.

Milliy jismoniy mashqlar sport va harakatli o'yinlarning xilma-xilligi, ulardan o'kuv-tarbiya jarayonining juda ko'p sohalarida ko'llash imkonini beradi. Pedagogik amaliyot davrida shuni o'rganib oldimki, kuni uzaytirilgan guruxlarda har xil harakatli o'yinlar uyushtirish, maxsus guruxlarda qiziqarli va bajarilishi

oson bo'lgan mashqlar tashkil etish o'quvchilar harakat sifatlarini to'g'ri shakllantirishga katta yordam berar ekan.

Xulosa qilib aytganda, o'zbek xalqining o'ziga xos milliy urf-odatlarini, ajoyib an'analarini bo'lgan. Xattoki, yoshlarning barkamol shakllanishlari uchun xalqimiz qadim-qadimdan jiddiy e'tibor berib kelgan. O'sha davrdanok milliy xalq o'yinlari keng rivojlangan. Bu o'yinlar yosh avlodning jismonan bakuvvat va soglom bo'lib ulgayishida juda ko'l kelgan.

O'zbek xalq milliy o'yinlarining anchagina kismi bevosita harakatlar bilan bog'liq bo'lib, ular bolalarni chakkon, epchil, ziyrak, topkir, kuchli va soglom bo'lib o'sishlariga imkon beradi.

Milliy o'yinlar bolalarni hayotga tayyorlaydi, kiyinchiliklarni yengishga o'rgatadi. Jismoniy tayyorgarligi puxta bo'lgan, chinikkan yoshlarimiz kelajakda mustaqil elimizni ko'riklash va umuman xizmat burchlarini bajarishda kiynalmaydi. Xullas, o'tmish o'yinlarini o'rgansa, o'rgatsa arziydigan tomonlari juda ko'p. Ular ustida ish olib borishimiz muhimdir.